Anca-Maria ZAMFIR

O IMAGINE A BRAŞOVULUI ÎN VREMEA LUI IACOB MUREŞIANU

A PICTURE OF BRAŞOV IN THE TIME OF JACOB MUREŞIANU

Abstract: *This study proposes that, through a work of art, to present the city of Brasov from the urban point of view, as Jacob Mureşianu knew him.*
We present an 1829 watercolor by Georg Fuhrman, "The Old Brasov", kept in the Art Museum of Brasov. It provides the image of the city known by Jacob Mureşianu and where he lived. It is a representation of the city peculiar to that epoch, with a certain documentary character, presenting the city, its suburbs and surroundings, as they were before the beginning of the demolition of the city walls and its urban layout change. When the watercolor was painted, the city fortifications (walls, towers, bastions, gates) were in full; in the suburbs some churches had been built in the last hundred years.
Jacob Mureşianu came to Brasov when the city looked like in Fuhrman's picture and witnessed its urban modernization, begun in 1857 by the demolition of the fortifications on the northern side of the city and the transformation of this space in a modern area of representation. Here were arranged between 1885 and 1906 Rudolf Alley, with official buildings and villas, and public spaces for leisure (the Promenade, the Rudolf Park) which totally changed the image of the city.
Jacob Mureşianu witnessed the demolition of a large part of the city walls, the Gate of the Gate Street, the Goldsmiths bastion, the arrangement of the Rudolf Alley, Rudolf Park and the Promenade and the first of the new buildings constructed here: Pension Institute, Villa Maurer, and Villa Schuller. At his death, Brasov no longer looked like in Fuhrman's watercolor. An era ended in the life of the city.

În acest studiu ne propunem ca, prin intermediul unei lucrări de artă, să prezentăm Braşovul din punct de vedere urbanistic, aşa cum l-a cunoscut Iacob Mureşianu. Vom apela la acuarela *„Braşovul în vechime"*, realizată în anul 1829 de Fr (?) Georg Fuhrmann, aflată în patrimoniul Muzeului de Artă Braşov, care oferă imaginea oraşului pe care l-a cunoscut şi în care a trăit Iacob Mureşianu. Este vorba de o reprezentare de oraş specifică epocii, cu un cert caracter documentar, în care artistul prezintă Cetatea, suburbiile şi împrejurimile sale, aşa cum erau înainte de începutul demolării zidurilor oraşului şi al schimbării aspectului său urbanistic. La data realizării acuarelei, fortificaţiile Cetăţii Braşovului (ziduri, turnuri, bastioane, porţi) existau în totalitate, iar în suburbii se construiseră în ultima sută de ani câteva biserici.

Numele autorului şi datarea apar în inscripţia ologrfă din colţul dreapta jos, sub cadru, cu acuarelă roşie: ***Fr* (?) *Georg Fuhrmann: pinxit 1829***. Deoarece primul nume, prescurtat, este greu lizibil, el a fost identificat în momentul completării registrului de inventar: Johann Georg Fuhrmann. Totuşi, acesta pare a fi mai degrabă Fr(iedrich). Numele autorului a fost identificat, în anul 1976, de cercetătoarea Minerva Nistor:

Friedrich Georg Fuhrmann[1]. Cu toate acestea, în albumul *Colecția de grafică*[2], editat de Muzeul de Artă Braşov în anul 2003, el apare eronat: Johann Fuhrmann, muzeografa Veronica Bodea Tatulea, autoare a fişelor de catalog, preluând informația din registrul de inventar, fără a studia piesa, deşi o avea la îndemână. Numele autorului a apărut aşa cum l-am identificat din cercetarea lucrării şi cum l-a identificat şi Minerva Nistor (Friedrich Georg Fuhrmann) în expoziția *Braşovul în imagini – Artă şi document* şi în catalogul acesteia (realizate de către noi în anul 2010). Totuşi, în registrul de inventar al muzeului, autorul lucrării continuă să figureze ca Johann Georg Fuhrmann. Deoarece la Muzeul de Artă Braşov nu există documente referitoare la proveniența piesei şi nici registrul de inventar inițial, deşi acesta ar trebui să existe, piesa intrând în colecția muzeului mult înainte de completarea actualului registru, nu se poate şti dacă numele autorului a fost identificat greşit în momentul completării registrului de inventar la intrarea piesei în muzeu sau a fost citit şi copiat greşit când a fost completat actualul registru de inventar.

Lucrarea este realizată în acuarelă şi cerneală neagră, pe hârtie groasă vergé[3]. În sfertul superior dreapta, hârtia prezintă o ştampilă seacă reprezentând stema Braşovului. Din păcate, aceasta este foarte greu vizibilă, datorită regretabilei presări a piesei în cadrul procesului de restaurare, operație care a aplatizat aproape total ştampila.[4]

Georg Fuhrmann prezintă o imagine de ansamblu a oraşului, văzut dinspre nord, într-o viziune spațială ingenioasă, care să permită vizualizarea tuturor componentelor sale. Folosindu-se de perspectiva zborului de pasăre şi de jocul rabaterii planurilor, autorul dă privitorului iluzia că priveşte de undeva, de deasupra Dealului Cetății, ochiul său cuprinzând într-un singur plan, dintr-o privire, Cetatea, suburbiile sale şi formele de relief care, în mod normal, nu pot fi văzute deodată.

Deasupra oraşului este stema Braşovului, coroana pe un trunchi de copac cu rădăcini, însoțită de inscripția „Kronstadt". Acest tip de reprezentare a unui oraş cu stema sa este specific ilustrațiilor cu caracter documentar, chiar dacă uneori fanteziste, din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea.

În prim-plan apare Dealul Cetății, flancat de suburbia Braşovul Vechi, în dreapta, şi de suburbia Blumăna, în stânga. În planul al doilea, în centru, apare cetatea Braşovului, „închisă" între zidurile sale, datând din secolele al XV-lea – al XVII-lea, care este centrul de interes al lucrării. În spatele ei se profilează Tâmpa, iar în dreapta, suburbia Schei. Imaginea oferă informații prețioase despre arhitectura oraşului la începutul secolului al XIX-lea, când centura fortificată a Braşovului exista în întregime, despre clădirile care existau la acea dată, unele dispărute între timp, şi despre aspectul acestora, care s-a schimbat şi el uneori.

---

[1] Minerva Nistor, *Braşovul în izvoare cartografice şi iconografice*, în „Cumidava", Braşov, IX-1, 1976, p. 57.

[2] Muzeul de Artă Braşov (ed), Colecția de grafică, Braşov, Artfilco, 2003.

3 Muzeografa Veronica Bodea Tatulea, graficiană, autoare a fişelor de catalog, declară lucrarea ca fiind „stampă" (vezi MAB, *Colecția de grafică*, p. 83).

[4] Restaurarea piesei s-a făcut în cadrul laboratorului de restaurare carte veche – document de la Muzeul Județean de Istorie Braşov. Nu există dosar de restaurare. Lucrarea, asemeni majorității lucrărilor din colecția Muzeului de Artă Braşov care au ca suport hârtia, este păstrată în condiții de conservare improprii: fixată între o foaie de carton acid şi passe-partout-ul din carton acid, aşa cum a fost expusă în ultima expoziție, ea este depozitată într-o mapă din carton acid, împreună cu alte lucrări. Mapa, la rândul ei, este depozitată într-un sertar, împreună cu alte mape puse una peste alta, fiecare dintre acestea conținând mai multe lucrări.

Construcțiile care domină oraşul sunt bisericile, ale căror siluete se înalță mult peste acelea ale caselor cu unul sau două caturi, aliniate cu fațada îngustă înspre stradă, conform tipologiei oraşelor medievale. Strecurat între dealuri (Tâmpa, Dealul Cetățuii, Raupenberg, Dealul Melcilor), Braşovul se bucura de un cadru natural pitoresc, frumusețea lui atrăgând, nu o dată, admirația străinilor.

> Acolo a apărut în fața ochilor noştri o privelişte frumoasă, fabuloasă, ceva ce nu poate fi întâlnit atât de uşor. La picioarele noastre, în valea adâncă, se întindea miezul Braşovului prins de zidurile încă bine conservate, porți, turnuri şi bastioane de colț, dintre care, mai ales, la capătul de sud-vest, este notabil, deosebit şi plin de grație, Bastionul Țesătorilor. [...] Cetatea [este] împodobită cu numeroase turnuri şi bastioane. Şanțurile de apărare de odinioară au fost transformate într-o frumoasă alee, care înconjoară ca o centură verde zidurile gri de incintă... Spațiul dinspre munte al oraşului este decorat în cea mai mare parte cu grădini şi căsuțe de vară; ici şi colo locurile mai abrupte sunt plantate cu viță de vie, cireşi, trandafiri şi liliac. Cu aceste grădini prietenoase din afara zidurilor oraşului, ale căror umbrişuri de fag şi aflorismente stâncoase apar ici şi colo, se amestecă vechile turnuri şi fortificații gri, care au devenit în parte ruine frumoase şi pitoreşti.
>
> Străzile din cetate pornesc din piața triunghiulară, în care se află Primăria. Nu departe de aceasta se ridică frumoasa biserică evanghelică, punctul central al oraşului. La distanțe simetrice, acoperişurile de metal şi vârfurile turnurilor ca nişte lumânări ale emporei strălucesc în razele soarelui ...
>
> Oraşul corespunde, prin regularitate şi frumusețe, plăcuțelor împrejurimi romantice. Case frumoase cu până la două etaje, cu frontoane înalte, şi străzi curate, bine pavate îl caracterizează în special. [...] Braşovul este cu adevărat un oraş plin de viață, este impozant, nu este tăcut, ci vesel şi zgomotos. Pe străzile sale se mişcă o viață colorată şi harnică [...].
>
> Diferitele porturi colorate ale mulților străini care zăbovesc în Braşov, în special vara, cu afaceri sau în căutarea muntelui, dau oraşului o fizionomie orientală, bomboanele, cafeaua turcească şi celelalte asemănătoare, pe care le găseşti sub chioşcul aerisit al frumoasei alei, amintesc şi mai mult de Orient.[5]

Pentru a facilita citirea lucrării, artistul a marcat cu cifre suburbiile oraşului, o parte a fortificațiilor şi clădirile publice pe care le-a considerat importante. Sub imagine, într-o inscripție scrisă cu cerneală neagră de către altcineva decât autorul lucrării, apare legenda:

1. Rathaus (Casa Sfatului)[6]
2. Closterthor (Poarta Mănăstirii, cunoscută de braşoveni şi ca Poarta Străzii Vămii)
3. Catho. H. Peter Kirche (Biserica catolică Sf. Petru)
4. Evang. Kirche (Biserica evanghelică/Biserica Neagră)
5. Purzenthor (Poarta Porții/Poarta Străzii Porții)
6. Franziscaner Kloster (Mănăstirea franciscanilor)
7. Schwarzes Thor (Poarta Neagră/Poarta Străzii Negre)
8. Die grosse Kaserne (Cazarma mare)

[5] Ludwig Rohbock, Johann Hunfalvy, *Ungarn und Siebenbürgen in malerischen Original – Ansichten*, Darmstadt, 1864, pp. 107-111, traducerea citatului, Anca-Maria Zamfir.

[6] Dăm între paranteze rotunde traducerea din limba germană.

9. Zuchthaus (închisoarea)
10. Wallachen Thor (Poarta Valahilor/Poarta Ecaterinei)
11. Evang. Kirche (Biserica evanghelică/Schei)
12. Festung (Fortăreața/Cetățuia)
13. Wallachische Kirche (Biserica valahă/Sf. Nicolae Schei)
14. Ober wall Kirche (Biserica valahă de sus/Sf. Treime Schei)
15. Sct. Mart. Berg Kirche (Biserica de pe dealul Sf. Martin)
16. Sct. Barth. Kirche (Biserica Sf. Bartolomeu)
17. Ungarische Kirche (Biserica maghiară)
18. Anfang der Blum. Vorstadt (începutul suburbiei Blumăna)
19. Die Altstadt (Oraşul Vechi /Braşovul Vechi)
20. Wall. Kirche (Biserica valahă/Biserica ortodoxă din Braşovul Vechi)
21. Vall. Vorstadt (Suburbia valahă/Schei)
22. Kapellen od. Kays Berg (Dealul Capelei/Tâmpa)
23. Der zur Leinwand Wolle Zunft Zwinger (Zwingerul breslei țesătorilor de pânză)
24. Das Lusthaus in der Alee (Chioşcul de pe Alee)

Numerotarea monumentelor şi legenda care însoțește imaginea denotă faptul că aceasta nu a fost concepută ca operă de artă destinată delectării vreunui amator de artă braşovean, care, oricum, cunoştea oraşul, ci în scop documentar, ca informație destinată acelora care nu văzuseră niciodată oraşul. Se poate face o analogie cu tipul de imagine cu caracter documentar, care circula ca stampă individuală sau care ilustra cărțile şi albumele de călătorie, atât de frecvente în secolele XVIII-XIX, ale căror gravuri completau informația din text cu imagini ale locurilor descrise. Dacă, în secolele anterioare, unele dintre acestea aveau, de multe ori, un caracter fantezist, autorii lor nevăzând niciodată oraşul sau locul descris, în secolele XVIII-XIX dorința de exactitate şi mirajul romantic al spațiilor necunoscute au generat un tip de imagine mai aproape de adevăr, autorii acesteia documentându-se la fața locului.[7] S-a afirmat că lucrarea este o copie fidelă a unei litografii anonime reprezentând Cetatea Braşovului în anul 1825, existentă pe un certificat de calfă al breslei țesătorilor de lână.[8] Este posibil ca aceasta să fie sursa de inspirație pentru Fuhrmann, asemănarea celor două lucrări fiind evidentă. Ceea ce prezintă interes acum este faptul că lucrarea lui Fuhrmann nu este fantezistă, aşa cum s-a afirmat[9], ci reprezintă o imagine reală a oraşului, cu un cert caracter documentar, rolul ei fiind, în primul rând, acela de a informa. În ea apar elemente care nu sunt în stampa din 1825, cum ar fi, de exemplu, fântâna arteziană de la Promenadă. Este posibil ca ea să fi fost destinată reproducerii, prin intermediul gravurii, într-un volum cu caracter documentar sau să fi făcut parte dintr-o serie de lucrări reprezentând oraşe.[10]

[7] Pentru imaginile fanteziste şi reale ale Braşovului, care sunt o reflectare a situației acestui tip de imagine în toată Europa, vezi Anca-Maria Zamfir, *Braşovul în imagini – artă şi document*, în catalogul expoziției „Braşovul în imagini – artă şi document", organizată de autoare în anul 2010 la Muzeul de Artă Braşov.
[8] Minerva Nistor, *Braşovul*, p. 57, il. 33.
[9] *Ibidem.*
[10] Din păcate, ea nu se păstrează integral, marginile hârtiei, care ar fi putut da informații prețioase despre starea şi destinația sa lipsind, în diferite proporții, pe toate laturile. Dimensiunile lucrării au fost modificate în registrul inventar. Dacă în însemnarea originală lucrarea apare cu dimensiunile 500 mm x 400 mm, o modificare ulterioară, cu creionul, dă dimensiunile 470 mm x 685 mm. În studiul Minervei Nistor, publicat în anul 1976, lucrarea are 700 mm x 490 mm. După cum am spus, nu putem şti care erau dimensiunile ei înainte de restaurare, deoarece lucrarea nu are dosar de restaurare.

În centrul imaginii este reprezentată Cetatea Braşovului, înconjurată de fortificațiile sale: ziduri prevăzute cu turnuri, porți şi bastioane. Datând din secolele XIV-XVII, acestea au rezistat timpului până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când, având în vedere pierderea rolului lor defensiv şi dorința braşovenilor de modernizare urbanistică, a început demolarea celor de pe latura de nord a cetății[11]. Perimetrul Cetății cuprindea zona delimitată astăzi (aproximativ) de Bulevardul Eroilor, Canalul Graft, Aleea Tiberiu Brediceanu, Promenada de sub Tâmpa, Strada N. Bălcescu.

Prima incintă fortificată a oraşului, datând din secolul al XV-lea, care a împărțit oraşul în „Cetate" şi suburbii, era prevăzută la anumite intervale cu turnuri cu plan pătrat.[12] Ulterior, centura de ziduri a fost dublată, iar pe latura de nord, triplată. La colțurile Cetății erau bastioane. Dintre acestea, în imagine sunt reprezentate doar Bastionul Curelarilor (la capătul din dreapta al zidului de nord al Cetății din prim-plan) şi Bastionul Țesătorilor, numit în legendă Zwingerul breslei țesătorilor de pânză (23. Der zur Leinwand Wolle Zunft Zwinger). În imagine nu apar Bastionul Fierarilor şi Bastionul Postăvarilor.

Dintre cele patru porți ale oraşului reprezentate (Poarta Străzii Porții, Poarta Mănăstirii, Poarta Străzii Negre, Poarta Ecaterinei), astăzi nu mai există decât Poarta Ecaterinei. Din acest motiv, acuarela lui Fuhrmann devine extrem de prețioasă, ea oferindu-ne imaginea porților dispărute. Toate erau construite conform necesităților de apărare ale arhitecturii fortificate medievale, accesul în oraş făcându-se printr-un turn de poartă precedat de o barbacană. Toate se încuiau seara, oprind accesul străinilor în Cetate.

Privind din stânga, vedem Poarta Străzii Negre de pe latura de est a Cetății şi cele două porți principale de acces în oraş pe latura de nord – Poarta Străzii Porții şi Poarta Mănăstirii.

Poarta Străzii Negre (7. Schwarzes Thor)[13], menționată documentar pentru prima dată împreună cu Strada Neagră în anul 1464[14], închisă şi redeschisă de mai multe ori de-a lungul existenței sale, până în anul 1873, când a fost demolată[15], avea, ca şi celelalte două porți, un turn de poartă precedat de o barbacană.

Poarta Străzii Porții (5. Purzenthor), principala poartă a oraşului, construită în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, odată cu prima incintă a zidurilor oraşului, se afla la capătul nordic al Străzii Porții (Purzengasse/Strada Porții, astăzi Republicii), principala stradă a oraşului. De aici începea marele drum comercial al Braşovului spre Moldova.

Lucrarea ne oferă prețioasa imagine a porții înainte de demolarea ei, în anul 1857. Poarta consta dintr-un ansamblu fortificat. Surmontată de un turn, ea era precedată de un bastion în formă de potcoavă, din care, printr-un coridor boltit, se ajungea sub turnul porții, în care, în anul 1537, a fost instalat cel de al treilea ceas public din oraş (după cele

[11] Anca-Maria Zamfir, *Un posibil model vienez pentru Braşovul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea*, în „Cumidava", nr. XXII-XXIV/1998-2000, pp. 321-360.

[12] Dintre acestea, unele nu mai există astăzi, cea mai proaspătă victimă fiind turnul din Zwingerul Mănuşarilor, căzut victimă neglijenței în anul 2008.

[13] În paranteză apar numerele şi denumirile din legenda lucrării.

[14] Gernot Nussbächer, *Din cronici şi hrisoave. Contribuții la istoria Transilvaniei*, Bucureşti, Editura Kriterion, 1987, p. 117.

[15] Fr. Philippi, *Aus Kronstadt's Vergangenheit und Gegenwart*, Kronstadt, 1874, pp. 33-34.

de la Biserica Neagră şi Casa Sfatului)[16]. Accesul spre bastion se făcea odinioară pe un dig îngust, flancat de un şanț cu apă, iar intrarea în bastion se făcea pe un pod mobil. Întregul ansamblu avea o lungime de peste o sută de metri, pe parcursul cărora drumul putea fi blocat de mai multe ori, poarta constituindu-se astfel într-o fortificație inexpugnabilă.[17]

După cum se poate observa în lucrare, nici unul dintre cele trei **ceasuri publice** ale oraşului (al Porții Străzii Porții, al Bisericii Negre şi al Casei Sfatului) nu arată aceeaşi oră cu celelalte. Acest lucru nu pare a se datora neatenției autorului, ci pare o *„specialitate"* a ceasurilor oraşului, această particularitate a lor păstrându-se şi mai târziu, ea fiind menționată şi de Sextil Puşcariu în amintirile sale[18].

Poarta Străzii Mănăstirii, cunoscută de braşoveni şi ca Poarta Străzii Vămii (2. Closterthor), a doua poartă importantă a oraşului, se afla la capătul actualei străzi Mureşenilor, aproximativ între clădirea Rectoratului Universității „Transilvania" şi fostul Palat Wilhelm Czell. De la ea începea marele drum comercial spre Europa şi, prin pasul Bran, spre Țara Românească. Ca şi Poarta Străzii Porții, era şi ea un complex lung de aproape 100 m, compus din turnul de poartă precedat de barbacană. Deasupra turnului exterior, crenelat, era pictată imaginea regelui Sigismund cu coroană, sceptru şi globul imperial, vizibilă în acuarela lui Fuhrmann. Pe turnul interior exista un ceas solar. Deoarece era într-o avansată stare de degradare, această poartă a fost demolată în anul 1836, fiind înlocuită cu o alta, în stil neoclasic.[19]

Prin **Poarta Ecaterinei** (10. Wallachen Thor/Poarta Valahilor), construită în anul 1559, vizibilă în colțul din dreapta sus al Cetății, se făcea circulația înspre Schei. Şi ea este reprezentată cu barbacană şi turn de poartă, al cărui acoperiş, înconjurat de patru turnulețe, arată dreptul oraşului de *jus gladii*. Astăzi, din ansamblul porții se mai păstrează doar turnul porții.

Lângă Poarta Ecaterinei, în colțul din dreapta sus al cetății, **Bastionul Țesătorilor** (23. Der zur Leinwand Wolle Zunft Zwinger/Zwingerul breslei țesătorilor de pânză) este reprezentat cu formă ciculară şi turn de poartă, împreună cu zwingerul aferent.

Pe latura de nord a Cetății, în colțul din dreapta jos al imaginii, în dreapta Porții Mănăstirii, se află **Bastionul Curelarilor**, care nu apare în legendă. Menționat pentru prima oară în anul 1525, construit în formă de U, cu o lungime de peste 40 m, acesta avea ziduri înalte de 15 m şi groase de 4 m la bază.[20] A fost demolat în anul 1887, când, pe locul lui, s-a construit vila Baiulescu.

La mijlocul zidului de nord al Cetății, între Poarta Străzii Porții şi Poarta Mănăstirii, este **Bastionul Aurarilor**, construit între anii 1639 şi 1641. Deşi în imagine apare cu formă circulară, acesta avea forma unui hexagon neregulat, care ieşea din linia zidului de incintă cu cinci laturi. Pe latura din mijloc era decorat cu stema Braşovului şi cu o inscripție în piatră care indica anii construcției sale: 1639-1641 şi numele juzilor

[16] Gernot Nussbächer, *Din cronici*, p. 115.
[17] Hans Goos, *Die Baugeschichte der Befestigungswerke*, în Erich Jekelius (ed), „Das Burzenland" III, 1, Kronstadt, 1928, pp. 82-83.
[18] Sextil Puşcariu, *Braşovul de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 78.
[19] Gustav Treiber, *Die Anlage der Befestigungswerke*, în „Das Burzenland", III, 1, p. 75; Gernot Nussbächer, *Din cronici*, pp. 112-113; Gernot Nussbächer, *Caietele Corona. Contribuții la istoria Braşovului*, Caietul 1, Braşov, Editura Aldus, 2002, pp. 36-38.
[20] Hans Goos, *Die Baugeschichte*, în „Das Burzenland", III, 1, pp. 98-99.

primari ai Braşovului, Christian Hirscher şi Michael Goldschmidt.[21] Bastionul a fost demolat în anul 1886, iar pe locul său a fost ridicată, în anii 1888-1889, Şcoala Reală Superioară de Stat[22], astăzi corpul T al Universităţii „Transilvania".

Interiorul Cetăţii este dominat de siluetele Bisericii Negre, Bisericii romano-catolice „Sf. Petru şi Pavel" şi Casei Sfatului. În afara acestora, în legendă mai sunt date ca repere câteva clădiri pe care autorul acesteia le-a considerat demne de interes.

Casa Sfatului (1. Rathaus), al cărei act de naştere datează din anul 1420, domină cu silueta sa centrul oraşului. Aspectul său, aşa cum apare în acuarela lui Fuhrmann, este rezultatul lucrărilor de restaurare din anii 1774-1778, când faţada sa a fost decorată în stil baroc. Acoperişul turnului, în stil baroc, în formă de bulb de ceapă, învelit în tablă, a fost realizat în anul 1778. El a fost înlocuit, în anii 1909-1910, cu cel care există şi astăzi. Tot în anul 1778 a fost terminată loggia. În turn a fost instalat al doilea ceas de turn din oraş, după cel al Bisericii Negre. Menţionat încă din anul 1520, el a primit un nou mecanism în anul 1774. Cele patru cadrane ale sale, existente pe toate laturile turnului, au fost pictate în anul 1775, cu mare artă, de pictorul Joseph Moor.[23]

În spatele Casei Sfatului, **Biserica Neagră** (4. Evang. Kirche), construită în stil gotic, a cărei construcţie a început în anul 1383, îşi profilează silueta întunecată de marele incendiu al Braşovului din anul 1689, care a afectat-o grav. Astăzi, puţini ştiu că hramul ei este Sf. Fecioară Maria, zidurile ei înnegrite de incendiu fixând-o în conştiinţa populară ca „Biserica Neagră". În turnul ei a fost instalat, în anul 1514, primul ceas public din Braşov.[24]

Pe strada Vămii se vede **noua biserică romano-catolică „Sf. Petru şi Pavel" (**3. Catho. H. Peter Kirche**)**, construită în stil baroc între anii 1776 şi 1782, pe locul bisericii gotice a mănăstirii dominicane, demolată în anul 1766.[25] Faţada ei este decorată cu o atică barocă, asemănătoare cu aceea a Casei Sfatului.

Biserica franciscană „Sf. Ioan Botezătorul" (6. Franziscaner Kloster), aflată în apropierea laturii nordice a fortificaţiei oraşului, vizibilă în spatele Bastionului Aurarilor, apare cu aspectul dat de intervenţiile din anii 1724-1725.

Cazarma mare (8. Die grosse Kaserne) era pe Schwarzgasse (Strada Neagră, astăzi N. Bălcescu) şi domina prin dimensiunile sale clădirile din jur. Construită în anul 1784, ea a fost mărită în anul 1800. Partea ei dinspre stradă va fi demolată în anul 1870, în locul ei construindu-se, în anul 1870, un corp nou, după planurile inginerului oraşului, Peter Bartesch.[26] Astăzi, aici este corpul K al Universităţii „Transilvania".

Închisoarea (9. Zuchthaus), vizibilă în colţul superior dreapta al Cetăţii, sub Bastionul Ţesătorilor, a fost construită pe Burggasse (astăzi strada Castelului), la capătul dinspre Bastionul Ţesătorilor, între anii 1766 şi 1772. Clădirea masivă, cu două nivele, avea 12 camere pentru orăşenii de vază datornici şi 17 încăperi boltite pentru temniţă.[27] Pe locul ei este astăzi Liceul Industrial MIU.

---

[21] *Ibidem*, pp. 93-94.
[22] Dr. Eduard Gusbeth, *Das Sanitätswesen in Kronstadt im Jahre 1888*, Braşov, 1889, pp. 11-12.
[23] *Quellen Kronstadt*, VI, p. XLIII-XLIV şi 580-586; Gustav Treiber, *Das Rathaus*, în „Das Burzenland", III. 1, p. 168; Gernot Nussbächer, *Din cronici*, pp. 95, 100-101.
[24] Gernot Nussbächer, *Din cronici*, p. 96.
[25] Gustav Treiber, *Die katolische Kirche*, în „Das Burzenland", III 1, pp. 150-152; Gernot Nussbächer, *Caietele Corona*, Caietul 5, Braşov, Editura Aldus, 2006, p. 65.
[26] Fr. Philippi, *Aus Kronstadt's*, pp. 62-63.
[27] Gustav Treiber, *Das Alte Zuchthaus*, în „Das Burzenland", III, 1, p. 182.

În dreapta Porții Străzii Porții, o clădire aflată pe Purzengasse, ale cărei dimensiuni le depăşesc pe cele ale caselor din jur, a fost destinată inițial închisorii, apoi a fost folosită drept cazarmă[28] şi spital militar.

Între Biserica franciscană „Sf. Ioan Botezătorul" şi Casa Sfatului este vizibil **Prundul Rozelor** (astăzi Piața Enescu) şi casa din capătul lui, cu gangul de trecere spre Piața Sfatului, care există şi astăzi.

În imagine nu apar câteva clădiri importante din oraş, care existau în anul 1829, ceea ce ar putea indica faptul că Fuhrmann s-a inspirat din reprezentări anterioare ale oraşului: Biserica „Sf. Treime" de pe Târgul Cailor (astăzi str. G. Barițiu), prima biserică ortodoxă din Cetate, construită în anul 1787, Poarta Străzii Târgul Cailor, construită în anii 1819-1820 şi demolată în anul 1873, şi Poarta Schei, construită în anii 1827-1828, care există şi astăzi. De asemenea, nu apar nici bastioanele Graft, Fierarilor şi Postăvarilor.

Casele din cetate, cu unul sau două nivele, aveau acoperişurile în două ape, roşii, ceea ce înseamnă că erau acoperite cu țiglă, nu cu şindrilă. Ele sunt reprezentate schematic, iar dimensiunile lor, mai mari decât ale celor din suburbii, arată starea materială mai bună a locuitorilor Cetății. Oraşul era înstărit, avea un aspect plăcut şi făcea o bună impresie străinilor.

> Oraşul însuşi este construit foarte îngrijit şi are un aspect plăcut. Este frumos pavat, chiar şi pe multe dintre străzile laterale, şi are şi trotuare bune. Deşi casele au fațade înguste, ele se întind în spate la o adâncime imensă. Numărul prăvăliilor de tot felul, viața agitată de pe străzi, cantitatea mărfurilor, cantitatea de produse aduse într-o zi de târg, totul trădează activitate şi arată că aici se fac multe afaceri.[29]

Cetatea este dominată de **Tâmpa (**22. Kapellen od. Kays Berg**)**, desemnată în legenda lucrării ca „Dealul Capelei" („Kapellenberg"), numită astfel în epocă datorită capelei catolice „Sf. Leonard", ridicată pe ea în anul 1712.[30] După cum se poate vedea, Tâmpa era împădurită, iar pe versantul ei dinspre oraş era o alee de promenadă (viitoarea „Promenadă de Sus")[31], la mijlocul căreia a fost amenajat, în anul 1820, locul numit „Belvedere"[32], înconjurat de un gard scund, de unde cei care se plimbau pe acolo puteau admira priveliştea oraşului.

Pe Dealul Raupenberg, din vecinătatea zidului vestic al Cetății, sunt reprezentate cele două fortificații exterioare ale acesteia: Turnul Negru şi Turnul Alb[33]. Construite în secolul al XV-lea, prevăzute în interior cu mai multe nivele de galerii de lemn pentru apărători şi pentru paznici, ele aveau rolul de a supraveghea Cetatea şi împrejurimile ei de la înălțime şi de a împiedica apropierea duşmanilor de zidurile oraşului.

Nu este reprezentat Bastionul Graft, care nu apare nici în litografia Braşovului la 1825.

---

[28] Fr. Philippi, *Aus Kronstadt's*, p. 63.

[29] Charles Boner, *Transylvania. Its Products and its People*, Longmans, Green, Reader, and Dyer, London, 1865, pp. 248-249, traducerea textului, Anca-Maria Zamfir.

[30] Dr. Eduard Gusbeth, *Das Sanitätswesen in Kronstadt im Jahre 1890*, Siebenter Bericht, Braşov, 1891, p. 25.

[31] Despre promenadele Braşovului vezi Anca-Maria Zamfir, *Promenadele Braşovului*, în „Historia Urbana", tom X, 2002, nr. 1-2, pp. 127-153.

[32] Gernot Nussbächer, *Caietele Corona*, Caietul 5, Braşov, Editura Aldus, 2006, p. 71.

[33] Turnul Alb grav afectat de marele incendiu din anul 1689 a fost renovat în anul 1723. Vezi Friedrich Philippi, *Aus Kronstadts*, p. 35.

Între Poarta Străzii Porţii şi Poarta Străzii Mănăstirii, de-a lungul zidului de nord al oraşului, un şir de pomi semnalează prezența **Promenadei de Jos**, a cărei amenajare a început în anul 1805, prin plantarea a două rânduri de tei, şi s-a continuat pe tot parcursul secolului. La mijlocul Promenadei de Jos, în dreptul Bastionului Aurarilor, se poate observa **prima fântână arteziană a oraşului**, amenajată în anul 1812, al cărei bazin a fost construit din piatra stâlpului infamiei, aşezat în anul 1792 în piața din fața Porții Mănăstirii şi dărâmat acum. Apa cu care era alimentată venea din canalul străzii Castelului, în care se vărsau toate zoaiele şi excrementele locuitorilor din zonă, aşa că nu era bună de băut, dar străinii care veneau în oraş nu ştiau acest lucru şi beau cu mare plăcere din ea.[34] La capătul Promenadei de Jos, lângă Poarta Mănăstirii, se află **chioşcul** (24. Das Lusthaus in der Alee) ridicat în anul 1816 din banii donați, în anul 1815, de Manuc Bey *„pentru a înfrumusețea aleea publică a acestui oraş [...] şi pentru a da locuitorilor acestui oraş o dovadă a măsurii stimei mele"*[35]. Chioşcul rotund din lemn, cu stâlpi de stejar, surmontat de un mic turnuleț, a stat lângă poartă până în anul 1838, când a fost mutat lângă fântâna arteziană de la mijlocul Promenadei, unde a rezistat până în anul 1878, când a fost demolat.[36]

În afara Cetății, între Poarta Străzii Mănăstirii şi Bastionul Curelarilor, se vede **cimitirul militar**, care va fi desființat în anii '40 ai secolului al XIX-lea.

Pe **spațiul dintre Cetate şi dealul Cetății**, pe drumul care uneşte cele două porți ale Cetății, trec şase soldați. Acest loc, unde erau înainte mici eleştee şi mlaştini printre care se strecurau drumurile înguste către porțile Cetății, apare în imagine ca un spațiu verde. El va fi destinat, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, exercițiilor militare şi, spre sfârşitul secolului, staționării carelor celor care veneau la târgurile săptămânale din oraş. Mult mai târziu, în prima jumătate a secolului XX, s-a amenajat aici Parcul Central. Se văd cele două drumuri care duceau la porțile oraşului: cel pe care veneau cei din Țara Românească şi Moldova duce la Purzenthor, iar cel care venea din Transilvania şi din Europa Centală şi de Vest, prin Strada Lungă, la Klosterthor. Pe acesta, o trăsură de călătorie trasă de patru cai este pe cale de a intra în oraş. În spatele trăsurii, un drumeț cu baston şi rucsac în spate se îndreaptă şi el înspre Poarta Mănăstirii, iar în spatele lui e un călăreț cu goarnă. Aceste personaje, care animă imaginea, ne dau o idee asupra vestimentației masculine din epocă şi ne arată o frântură din viața oraşului.

Cetatea este înconjurată de **suburbiile** sale: Scheiul, Braşovul Vechi şi Blumăna, ultimele două fiind despărțite între ele de **Dealul Cetății**. Pe acesta, aflat în prim plan, în mijloc, se află **Cetățuia** (12. Festung), ridicată de austrieci în anii 1553-1554 şi mărită ulterior, reprezentată invers, cu fațada spre privitor, nu înspre oraş. Lângă ea se poate observa depozitul de muniție.

---

[34] Dr. Eduard Gusbeth, *Geschichte der Sanitäts-Verhaltnisse in Kronstadt*, Kronstadt, 1884, p. 168.
[35] D.J.A.N. Braşov, *Fond Primăria oraşului Braşov, Colecția de acte cumulate*, mapa 92/nr. 172a, 2409 213/815, fila 49.
[36] Anca-Maria Zamfir, *O donație a lui Manuc Bey pentru loisirul braşovean*, în „Țara Bârsei", Braşov, Editura Graphica Print, 2004, nr. 3, pp. 161-164.

În stânga Cetățuii şi a Cetății Braşovului este reprezentată **Blumăna (**18. Blum. Vorstadt), cea mai nouă suburbie a oraşului. Dimensiunile sale erau mici, la acea vreme fiind suburbia cea mai puțin populată. Locuită de mici meşteşugari (căruțaşi, fierari, grădinari, fabricanți de site, de piepteni şi de sticlă), ea avea multe grădini de legume, flori şi zarzavaturi.

Casele, grupate în jurul bisericii evanghelice şi pe Curmătură, erau cu un singur cat, parte dintre ele cu acoperiş de şiță, modeste comparativ cu cele din Cetate, specifice categoriilor socio-profesionale care locuiau aici. Cele mai multe dintre ele se aflau în zona cea mai veche a Blumănei, în jurul **bisericii evanghelice** ridicate în anul 1777 pe locul capelei „Sf. Barbara", de lângă leprozeria oraşului (colțul din stânga jos al imaginii). În anul 1783, s-a mai construit în Blumăna o **biserică evanghelică maghiară** (17. Ungarische Kirche)[37]. În stânga acesteia se vede cimitirul şi capela sa.

În zona dintre zidul oraşului şi Blumăna, în care erau odinioară lacuri şi bălți artificiale care protejau oraşul de duşmani, aproximativ pe locul unde este astăzi Consiliul Județean, era locul destinat execuțiilor vrăjitoarelor prin ardere pe rug sau prin înecare. Braşovul a avut dreptul de executare a vrăjitoarelor din anul 1532.[38]

Pe Curmătură, drumul dintre Tâmpa şi Dealul Melcilor, care duce spre Valea Răcădăului, casele sunt, de asemenea, modeste, aşezate alandala, fără o elementară ordonare stradală. La poalele Curmăturii era **Țigănia**, deoarece țiganilor, care făceau în oraş meseriile cele mai de jos (călăi, hingheri, gropari), nu le era permis să locuiască în Cetate. În stânga imaginii, pe Dealul Melcilor, se pot vedea câteva spânzurători. Aici erau spânzurați condamnații la moarte, lăsați apoi spre a fi văzuți de toată lumea, dealul fiind numit de braşoveni, din această cauză, „Dealul Spânzurătorii". Se mai vede o fântână cu ciutură, cu acoperiş de şiță.

În colțul din dreapta jos al imaginii este reprezentată suburbia **Braşovul Vechi** (19. Die Altstadt), cea mai veche parte a oraşului, locuită inițial de saşi, apoi şi de români. Între Dealul Cetățuii şi Dealul Sf. Martin se vede o cruce, probabil o troiță, care apare şi pe harta lui Giovanni Morando Visconti din anul 1699.

Pe Dealul Sf. Martin este vizibilă **biserica „Sf. Martin"** (15. Sct. Mart. Berg Kirche), aşa cum arăta după ce vechea biserică, aflată pe locul unei capele din secolul al XIV-lea, a fost mărită în anii 1795-1796.[39] La poalele lui se văd străzile De Mijloc şi Lungă, cu casele aliniate, după modelul satelor săseşti, cu fațada îngustă la stradă şi cu grădini în spate. Între Dealul Cetățuii şi Dealul Sf. Martin, se vede **cimitirul evanghelic** de la capătul dinspre Cetate al Străzii Lungi, în centrul căruia este o capelă mică. Acest cimitir a fost înființat în anul 1788, în urma decretului care a interzis, din motive sanitare, îngroparea morților în Cetate. În dreptul lui este unul dintre „țâpurile" care furnizau apa braşovenilor din canalizarea de pe Valea Răcădăului.

La capătul celălalt al Străzii Lungi este **Biserica „Sf. Bartolomeu"** (16. Sct. Barth. Kirche), care datează din secolul al XIII-lea, iar la poalele Dealului Sf. Martin se vede

[37] Eduard Morres, *Die Kleinen Kirchen*, în „Das Burzenland", III 1, pp. 155, 157.
[38] Gernot Nussbächer, *Cartierele medievale*, în Camera de Comerț şi Industrie Braşov (ed.), „Braşov. Monografie comercială", Braşov, 2004.
[39] Eduard Morres, *Die Kleinen Kirchen*, în „Das Burzenland", III 1, p. 154.

Biserica ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului” din Braşovul Vechi (20. Wall. Kirche), construită în anul 1783.[40]

În dreapta sus a imaginii se vede suburbia **Schei** (21. Vall. Vorstadt), despărţită de Braşovul Vechi de Dealul Raupenberg şi de Livada Poştei, pe care erau grădini, proprietăţi ale saşilor din Cetate. La poalele lor, înspre zidul Cetăţii se vede un şir de pomi care mărginea pârâul Graft, care curgea de-a lungul zidului, ducând la vale apele din Schei. Poteca îngustă de-a lungul lui, pe lângă zidul Cetăţii, care scurta drumul dintre Schei şi Braşovul Vechi, a fost amenajată în anul 1575. Zona este cunoscută astăzi cu denumirea „După Ziduri”.

Scheiul, suburbie locuită majoritar de români, dominat de siluetele celor trei biserici, îşi întindea printre dealuri străduţele înguste, cu case mici, de tip rural. Locuitorii lui se ocupau cu cărăuşia, creşterea animalelor, pomicultura, grădinăritul.

Prima dintre cele trei biserici, aşa cum se văd în imagine, este **Biserica evanghelică din Schei** (11. Evang. Kirche), construită între anii 1790 şi 1793.[41] Fereastra ovală de deasupra intrării o încadrează barocului, delimitând-o stilistic şi confesional de celelalte două biserici scheiene.

Biserica ortodoxă „Sf. Nicolae” (13. Wallachische Kirche), menţionată documentar pentru prima dată în anul 1399, amplificată în secolele al XV-lea şi al XVI-lea[42], apare impozantă, cu turnul surmontat de o cruce mare de care atârnă lanţuri.

În dreapta ei se vede **Biserica „Sf. Treime”** (14. Ober wall Kirche), construită iniţial din lemn, în anul 1813, apoi din piatră în anii 1824-1825.[43]

Deasupra Bisericii „Sf. Nicolae”, în ultimul plan, se vede muntele Postăvarul.

Iacob Mureşianu a venit la Braşov în anul 1837, când oraşul arăta ca în acuarela lui Fuhrmann. În ultimii 50-60 de ani apăruseră biserici şi clădiri noi, iar unele dintre clădirile existente îşi schimbaseră înfăţişarea. Se poate spune că imaginea oraşului era nouă şi ea se va păstra astfel aproape o sută de ani. Spre sfârşitul vieţii, el a fost martorul modernizării urbanistice a Braşovului, începută în anul 1857, prin demolarea fortificaţiilor de pe latura de nord a Cetăţii şi transformarea acestui spaţiu într-o zonă modernă, cu caracter de reprezentare. Aici au fost amenajate, între anii 1885 şi 1906, Aleea Rudolf, pe care s-au construit clădiri oficiale şi vile, şi spaţii publice destinate loisirului (Promenada de Jos, Parcul Rudolf), care au schimbat total imaginea oraşului.[44] Iacob Mureşianu a apucat să vadă demolarea unei mari părţi a zidurilor Cetăţii, a Porţii Străzii Porţii, a Bastionului Aurarilor, amenajarea aleii Rudolf, a parcului Rudolf, a Promenadei şi a primelor dintre noile clădiri construite aici: Institutul de Pensii, vila Schuller, vila Maurer. La moartea sa, Braşovul nu mai arăta ca în acuarela lui Fuhrmann.

În viaţa Cetăţii se încheiase o epocă.

---

[40] *Ibidem*, p. 159.
[41] *Ibidem*, p. 157.
[42] Gernot Nussbächer, *Caietele Corona*, Caietul 5, p. 38.
[43] Eduard Morres, *Das Burzenland*, III, 1, p. 159.
[44] Vezi Anca-Maria Zamfir, *Un posibil model vienez...*, în „Cumidava”, XXII-XXIV, 1998-2000, pp. 321-360.

Fig. 1. Fr (?) Georg Fuhrmann, „Braşovul în vechime", acuarelă şi tuş pe hârtie, Muzeul de Artă Braşov, inv. 252

Fig. 2. Cetatea Braşovului

Fig. 3. Poarta Străzii Negre (7) şi Poarta Străzii Porții (5)

Fig. 4. Casa Sfatului (1) şi Biserica Neagră (4) Bastionul Țesătorilor (23),

Fig. 5. Biserica Sf. Petru şi Pavel (3), Poarta Ecaterinei (10) închisoarea (9) şi Turnul Negru

Fig. 6. Biserica franciscană Sf. Ioan Botezătorul (6), Bastionul Aurarilor şi fântâna arteziană de la Promenadă

Fig. 7. Bastionul Curelarilor şi cimitirul militar

Fig. 8. Suburbia Blumăna

Fig. 9. Suburbiile Schei (sus) şi Braşovul Vechi (jos)

Fig. 10. Cetățuia

Fig. 11. Soldați în fața zidurilor Cetății

Fig. 12. Stema Braşovului